

ВІДГУК

офіційного опонента Локшиної Олени Ігорівни,
доктора педагогічних наук, професора,
члена-кореспондента НАПН України, завідувача відділу порівняльної
педагогіки Інституту педагогіки НАПН України
на дисертацію Шевченка Володимира Миколайовича
«Розвиток системи спеціальної освіти в Україні та Польщі (XIX – початок
XXI століття)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора
педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка

Актуальність обраної теми. Одним із стратегічних завдань реформування національної освіти є її гармонізація з європейськими стандартами, що закріплено в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014). В аспекті інклюзії орієнтиром для України є Європейський стовп соціальних прав (2017), яким гарантовано права людей з особливими освітніми потребами на гідне життя, участь у суспільному бутті, отримання роботи. Для досягнення цілей Європейського стовпа соціальних прав країни Європейського Союзу спрямовують зусилля на адаптацію спеціальної освіти до нових вимог, що актуалізує компаративні розвідки щодо дослідження інноваційного досвіду. Тому, тема дисертації В.М. Шевченка «Розвиток системи спеціальної освіти в Україні та Польщі (XIX – початок XXI століття)» є актуальною для української педагогічної науки в умовах її інтеграції в європейський освітній і дослідницький простори. Актуальність означеної проблеми обґрунтована автором належно.

Актуальність обраної теми підтверджує те, що дисертаційне дослідження є складовою НДР «Теоретико-методичні засади навчання дітей з порушеннями слуху в умовах модернізації освіти» (державний реєстраційний номер 0118U003346) Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол № 6 від 26 червня 2018 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 3 від 28 травня 2019 року).

Валідність наукового апарату дослідження, ступінь обґрунтованості використаних методів. Проведена експертиза засвідчила, що розроблений науковий апарат є достатньо валідним. Дисертантом у цілому грамотно сформульовано мету і завдання дослідження. Добір методів підпорядковано окресленій меті і дослідницьким завданням. Використання дисертантом таких загальнонаукових методів, як аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація здобутих фактів і даних стали основою для системного дослідження заявленої наукової проблеми. Логічно обґрунтованим для розкриття сутності дослідницької теми було використання такого спеціального методу, як компаративний, який уможливив здійснити порівняння систем спеціальної освіти в Україні і Польщі у сукупності спільних та відмінних характеристик.

Грамотним вважаємо уведення до наукового апарату дисертації такої складової як хронологічні межі дослідження, що забезпечило структурований виклад досліджуваного матеріалу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Методологічна обґрунтованість вихідних позицій дослідження, системний аналіз матеріалу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків забезпечило достатньо високий ступінь обґрунтованості отриманих результатів дослідження В.М. Шевченка. Дисертант запропонував роботу, в якій розкриває генезу, теоретичну сутність і практику спеціальної освіти у компаративному вимірі на прикладі Польщі та України задля окреслення орієнтирів творчого використання перспективних ідей для удосконалення національної спеціальної освіти.

На досягнення мети спрямовано виконання дослідницьких завдань. У рамках реалізації завдання 1 у процесі теоретико-методологічного та історично-педагогічного аналізу концептуальних підходів до дослідження проблеми освітнього феномену «система спеціальної освіти» в Україні та Польщі (XIX –

початку ХХІ століття) дисертантом визначено дослідницькі підходи до вивчення історико-педагогічного виміру спеціальної освіти українськими та польськими вченими, обґрунтовано базові поняття дослідження.

Використання логіко-структурної моделі історико-педагогічного дослідження для виконання дослідницького завдання 2 уможливило науково обґрунтувати хронологічні етапи розвитку системи спеціальної освіти в Україні та Польщі (ХІХ – початок ХХІ століття).

Дослідницьке завдання 3 потребувало визначення ступеня репрезентації зовнішніх і внутрішніх чинників якості спеціальної освіти у процесі історіографічного порівняльного аналізу кожного з етапів її становлення в Україні та Польщі. Аналіз динаміки кількісних та якісних змін на кожному з означених етапів дав змогу довести константність поступового накопичення чинників якості освіти в обох країнах, визначити їхню послідовність, виявити специфічні, притаманні виключно системі спеціальної освіти чинники її якості.

Констатуємо виконання дослідницького завдання 4, в рамках якого дисертант охарактеризував ключові історичні ознаки, схожі та відмінні тенденції, індикатори якості спеціальної освіти на кожному з етапів становлення її системи в Україні та Польщі (ХІХ – початок ХХІ століття).

Виконання дослідницького завдання 5, що передбачало здійснення аналізу структури та результатів сучасної модернізації системи спеціальної освіти Польщі, забезпечило представлення сутності трансформацій системи спеціальної освіти в Польщі у посткомуністичний період за напрямками розвитку теоретичних засад, зміни структури, удосконалення системи фінансування, статусу вчителів, механізмів управління.

Проведена експертиза засвідчила, що дисертантом розроблено концептуальні засади та визначено організаційні умови реформування системи спеціальної освіти України з урахуванням прогресивного досвіду Польщі (дослідницьке завдання 6).

Виконання мети і завдань забезпечується логікою викладу матеріалу у форматі шести розділів дисертації. У Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади вивчення системи спеціальної освіти України і Польщі» дисертант структурував джерельну базу дослідження проблеми спеціальної освіти за групами, що забезпечило цілісність її аналізу у вертикальному (осмислення генези) і горизонтальному (осмислення тематичної множинності) вимірах.

Внеском у розвиток питання періодизації явищ є обґрунтування методології розроблення авторської періодизації.

У Розділі 2 «Стан навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в Україні та Польщі в імперський період (1805/17 – 1917/18 р.)» здобувач охарактеризував перший етап розвитку систем спеціальної освіти України і Польщі на основі визначення його ключових ознак. Продуктивною є ідея здобувача щодо взаємозв'язку українського та польського досвіду навчання і виховання дітей з інвалідністю на засадах європейських теорій гуманістичного спрямування. Прирощенню знання про стан сформованості систем спеціальної освіти в Україні і Польщі на означеному етапі історичного розвитку слугує її характеристика за параметрами доступності і якості.

Серед наукового результату Розділу 3 «Розвиток системи спеціальної освіти в Україні та Польщі у міжвоєнний період (1917/18-1941/39 рр.)», що є цінним для розвитку методології педагогічної компаративістики, слід відзначити висновок про вплив на системи спеціальної освіти в обох країнах соціально-політичних, економічних, духовно-ціннісних детермінант розвитку українського і польського суспільств того часу. Такий характер контексту визначив орієнтацію на радянські політико-ідеологічні цінності в Україні та вплив західноєвропейського досвіду у Польщі.

У розділі 4 «Функціонування системи спеціальної освіти України та Польщі в період панування комуністичного ладу (1943/44-1991/89 рр.)» автор здійснив історіографічний аналіз третього етапу розвитку систем спеціальної

освіти України і Польщі з окресленням поглядів суспільств на навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами в Україні і Польщі.

До цінного наукового результату Розділу 5 «Реформування та модернізація системи спеціальної освіти в посткомуністичній Україні та Польщі (1991/89-2020 рр.)» відносимо обґрунтування синхронізації політики щодо людей з інвалідністю з міжнародними стандартами, що сприяло трансформації систем спеціальної освіти в обох країнах за такими напрямами, як поява нових підходів до диференціації осіб з інвалідністю, визначення нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовка висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів тощо.

Розділ 6 «Концептуальні засади та організаційні умови реформування системи спеціальної освіти в Україні» слугує підґрунтям для формулювання стратегії подальшого реформування системи української спеціальної освіти на основі досвіду Польщі. Дисертантом запропоновано цілісне бачення реалізації перспективних польських ідей з урахуванням українського і польського контекстів, законодавчо-нормативної бази і орієнтирів освітньої політики, концептуальних засад і практики спеціальної освіти в обох країнах.

Вірогідність і достовірність одержаних дисертантом результатів, викладених у висновках до розділів й у загальних висновках, забезпечена використанням достатньої кількості автентичних джерел (526 одиниць, з них 142 іноземними мовами).

Оцінюючи **наукову новизну** результатів дисертаційної роботи В.М. Шевченка, акцентуємо увагу на таких її складових, як:

– розроблення концептуального ядра дослідження, сутність якого склав алгоритм історіографічного порівняльного аналізу національних систем спеціальної освіти України і Польщі з огляду на зовнішні й внутрішні чинники якості освіти;

– створення логіко-структурної моделі історико-педагогічного дослідження кожного з етапів розвитку національних систем спеціальної освіти України і Польщі, яка уможливила розглянути освітній феномен «система спеціальної освіти» як парадигматику (типовий вертикальний приклад) ставлення суспільства до осіб з особливими освітніми потребами у контексті історичних змін;

– обґрунтування хронології розвитку систем спеціальної освіти в Україні та Польщі (XIX – початок XXI століття) у форматі етапів з розкриттям ключових історичних ознак в рамках індикаторів якості і доступу з урахуванням соціально-економічного контексту;

– з'ясування теоретичних основ, процесуальних характеристик та ефективності результатів запровадження освітніх реформ у Польщі та в Україні;

– окреслення перспектив реалізації польського досвіду для подальшого реформування системи спеціальної освіти в Україні.

Результати дослідження мають **практичне значення**. Вони можуть використовуватися науковцями і педагогами-практиками для розв'язання сучасних навчально-виховних завдань, добору методів і форм, програм, підручників і посібників, додаткового методичного забезпечення, формування висококваліфікованих фахівців із різних сфер життєдіяльності, також для викладання відповідних курсів у закладах вищої освіти.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення дисертаційного дослідження В.М. Шевченка висвітлено у 81 публікації, з яких: 1 монографія (одноосібна), 2 посібники, що виконані у співавторстві, 78 (75 одноосібних) статей, з них 7 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (6 одноосібних) та 44 статті у наукових фахових виданнях України (43 одноосібні), у тому числі 12 у виданнях, що виключено до міжнародних наукометричних баз; 16 публікацій (15 одноосібних) апробаційного характеру; 11 інших публікацій.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. Дисертація та автореферат написані грамотно та оформлені згідно з вимогами «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016, № 943 від 20.11.2019, № 607 від 15.07.2020). Зміст дисертації розкриває обрану тему та відповідає меті і завданням дослідження. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В.М. Шевченка загалом, у контексті наукової дискусії вважаємо за необхідне висловити такі зауваження:

1. Порівняльна педагогіка в незалежній Україні знаходиться в процесі становлення, формування методології відповідно до методологічних постулатів провідних компаративістів світу. Водночас, за тридцять років українськими компаративістами накопичено чималий досвід з дослідження проблем освіти в Республіці Польща, захищені дисертації торкаються широкого спектру питань формальної та неформальної освіти. З огляду на це логічним виглядає написання окремого підрозділу, який присвячено аналізу наукових розвідок з порівняльної педагогіки українських компаративістів, для того, щоб будувати власне дослідження з урахуванням напрацьованих ідей.

2. До позитивів рецензованої дисертації слід віднести визначення дисертантом хронологічних меж дослідження. Водночас дискусійним на нашу думку є використання в якості інструмента їх обґрунтування соціально-економічних, освітніх та політичних зрушень, які відбулися на території України та Польщі після закінчення панування комуністичної влади і подальшої розбудови незалежних держав. Очевидно, що освіта розвивається в суспільному/політичному/економічному контекстах, але хронологічні межі для дисертації з освіти/педагогіки повинні обґрунтовуватися знаковими подіями

(прийняття законодавчо-нормативних документів, початок/закінчення реформ тощо), що мали місце в освітньому просторі.

3. В рамках аналізу генези систем спеціальної освіти в Україні і Польщі дисертантом розроблено авторську періодизацію для виокремлення в історико-педагогічному процесі найбільш важливих подій часу за спільними ознаками, що є ґрунтовним здобутком дисертації. Водночас не погоджуємося з трактуванням дисертантом виокремлених в рамках періодизації окремих відрізків часу як етапів. Вважаємо, що вказані відрізки повинні називатися періодами, які трактуються як такі, що характеризуються спільними ознаками, мають свій початок і завершеність. Етап зазвичай є частиною періоду. За такого визнаного в історії педагогіки підходу дисертанту не потрібно було запроваджувати ще і під етапи, які, як реалія не отримали поширення.

4. Інструментом валідації висновків в дисертаціях з порівняльної педагогіки є автентична джерельна база. Саме першоджерела уможливають сформуванню реальне бачення досліджуваного феномену в країні дослідження. З огляду на це в Рекомендаціях до виконання дисертаційних робіт у галузі порівняльної педагогіки акцентується, що дві третини використаних джерел має бути іноземними мовами, що не дотримано в рецензованій дисертації.

5. Дослідження зарубіжного досвіду передбачає наголошення на викликах/проблемах/ризиках/негативних явищах, що мають місце в освіті аналізованої країни з метою убезпечення у разі екстраполяції досвіду у власній країні. Такий підхід підвищив би цінність рецензованої роботи.

6. В рамках виконання дисертацій з порівняльної педагогіки дослідниками вводяться до наукового обігу нові і маловідомі терміни, які поширені у науковому просторі країни аналізу. Доцільним виглядає їх оформлення в окремий глосарій.

Загальний висновок. Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Докторська дисертація В.М. Шевченка є цілісною, самостійною, завершеною, теоретично і практично значущою працею, у якій

здобуті матеріали, важливі для вирішення актуальних проблем у галузі спеціальної освіти.

Дисертаційне дослідження «Розвиток системи спеціальної освіти в Україні та Польщі (XIX – початок XXI століття)» за актуальністю теми, новизною отриманих результатів, теоретичним і практичним значенням відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016, № 943 від 20.11.2019, № 607 від 15.07.2020) щодо докторських дисертацій, а її автор Шевченко В.М. заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

12 квітня 2021 р.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу порівняльної педагогіки,
Інститут педагогіки НАПН України

О.І. Локшина

Локшиної О.І.

Відділу порівняльної педагогіки